بسم الله الرحمن الرحيم

بەناوی خودای بەخشندە و میهرەبان

زانكۆی سەلاحەدین-هەولێر
Salahaddin University-Erbil

تاوانناسی

م.ی توانا عثمان محمدامین

قۆناغی سێیەم – كۆمەڵناسی

twanaosman357@Gmail.com

Mobile :07504859088

Criminology

CRIME
CRIMINOLOGY
CRIMINAL
THEORIES
THOUGHT
CONSIDERED
COMES
THINGS
SCHOOLS
ORDER
CONTROL
PEOPLE
AREA
BEGAN
SIDE
PLACE
WITHIN
RATIONAL
CRIMINOLOGISTS
ENVIRONMENT
CAUSES
MAKEUP
BELIEVE
GENERATIONS
HEDONISTIC
MAY
SOCIAL
PERSON
BEHAVIOR
SOCIETY
INDIVIDUALS
POSITIVISTS
SCHOOL

یەکەم: مێژووی تاوانناسی The history of criminology

چەمکی Criminology لە دوو ووشە پێکهاتووە؛ کە بریتین لە ووشەی crimenواتا (**لادان، تاوان، خراپەکاری**) لە بنەڕەتدا وشەیەکی لاتینییە، بەشی دووەمی وشەکە برییتیە لە logia کە لە وشەی یۆنانی logos هاتووە بەواتای (**زانین، تێگەشتن، ناسین**) دێت و پێکەوە دەبنە **تاوانناسی**.

ئەم چەمکە لە ساڵی 1885 بۆیەکەمجار لەلایەن پڕۆفیسۆری ئیتاڵی ڕافائێل گارۆفالۆ 1851 – 1934 بەکارهاتووە.

بەڵام وشەی Criminology بە شێوەی ئینگلیزی بۆ یەکەمجار لەلایەن کۆمەڵناسی ئەمریکی (ماوریس پەرمەلێ Maurice Parmalee) لە ساڵی 1920 بەکارهێنرا.

- زانستی تاواناسی (Criminology) زانستی توێژینەوەکردنە لەسەر تاوان، بەدوای هۆکارەکانی ڕودانی تاوان دەگەڕێت؛ ئەم زانستە لەکۆنەوە جێگای تێڕامانی بیرمەندان بووە و بەپێی قۆناغە جیاوازەکانی شارستانیەتەکان لێکدانەوەی جیاواز بۆ تاوان کرادووە.

- لەچاخە کۆنەکاندا؛ پێیان وابوو کە **گیانێکی شەڕانگێزی** دەچێتە جەستەی مرۆڤەوە، **ئەندامانی جەستەی** کۆنترۆڵ دەکات و بەکاری دەهێنێت بۆ ئەنجامدانی تاوان.

- باشترین ئامراز و ڕێگایش بۆ نەهێشتنی تاوان **ئەشکەنجەدانی تاوانکار** بوو؛ بەو هیوایەی ئەو گیانە بێتە دەرەوە.

- لە سەردەمانی زوودا لە چوارچێوەی **ئەفسانەیی** شیکردنەوەیان بۆ تاوان دەکرد، **چارەنوسی** مرۆڤیان بە **ئەستێرەیەك** دەبەستەوە؛ ئەگەر ئەستێرەکە لەڕوانگەی ئەوانەوە بەد و شەڕانی بوایە ئەوا مرۆڤەکە بەکەسێکی تاوانبار سەیردەکرا چونکە پێیان وابوو **ئەم ئەستێرەیە ژیان و ڕەفتاری تاکەکان ئاراستە دەکات.**

- پاشان لە سەردەمی **یۆنانی کۆن**؛ هەندێك لە فەیلەسوفان پێیان وابوو هۆی تاوان دەگەڕێتەوە بۆ **شیرازە و لەنگەر تێکچوونی دەرونی مرۆڤ**؛ ئەمەش لەئەنجامی کەموکوڕی **جەستەیی و عەقڵی مرۆڤەوەیە.**

- بەڵام **ئەرستۆ** پێی وابوو کە **کۆمەڵگە** خۆی هۆکار و پاڵنەری **سەرهەڵدانی تاوانە** و **تاوانکار قوربانی دەستی ڕەوشی کۆمەڵایەتییە.**

- پاش قۆناغە دێرینەکان قۆناغی کلاسیك سەرهەڵدەدات لە تاوانناسیدا، **دیلا پۆرتا** لە کتێبەکەیدا بەناوی(On Physiognomy لەبارەی پێکهاتە ناسییەوە)، لە ساڵی 1586 هزری خۆی خستە ڕوو.

- ئەم زانایە لەمیانەی چارەسەرە **پزیشکییەکانییەوە** لە نۆرینگەکەی خۆیدا تاکەکانی پشکنیوە و بەدوای هۆکاری تاوان گەڕاوە لە **بونیادی جەستەیاندا**؛ تاکو بزانێت جەستەی تاوانکاران چ جیاوازییەکی لەگەڵ تاکە ئاساییەکان هەیە.

پۆرتا گوتی: **مرۆڤ شێوەی لە چی بچێت ڕەفتاری بەو شێوەیە دەبێت...**

نوسینەکانی **لۆمبرۆزۆ** ڕەوتێکی جیاوازیان دایە تاواناسی، لۆمبرۆزۆی ئیتاڵی Lombroso و ئینریکۆ فیری Enrico ferri؛ تێڕوانیی خەڵکیان گۆڕی بۆ تاوان.

لۆمبیرزۆ دەڵێت: هۆکاری تاوان **بایۆلۆژییە** و تاوانکاران **بێ خواستی خۆیان تاوان** دەکەن، لە کتێبەکەیدا بەناوی (مرۆڤی تاوانبار The criminal man) کە لە 1876 بڵاوی کردەوە دەڵێت: تاوانکاران چەند جۆرێکن و هەندێکیان دەبێت **بکوژرێن** یان **لە کۆمەڵگە دوربخرێنەوە**.

قوتابخانەی ئەنترۆپۆلۆژیای ئیتاڵی هۆکاری **زگماکی و بۆماوەیی** بە **هۆکاری تاوان** دەزانێت.

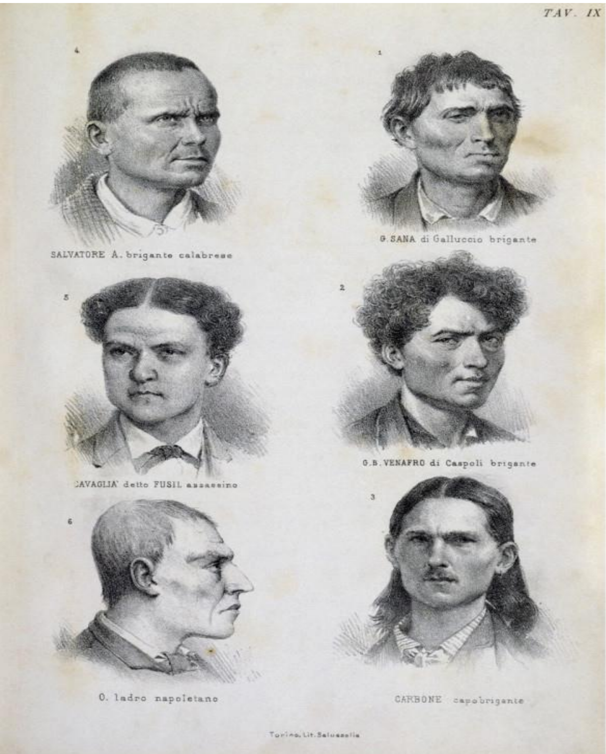

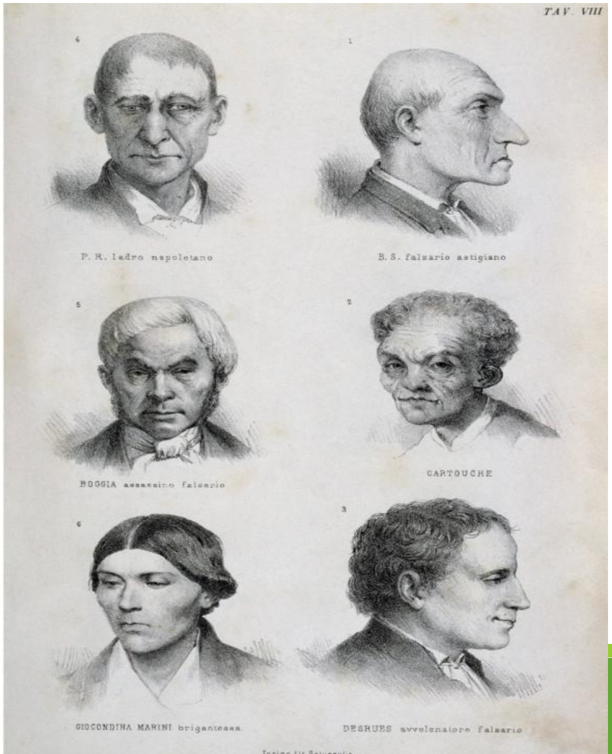

- تاوناسی لەگەشەکردن بەردەوام بوو، لە وڵاتان و زانکۆکان بووە جێگای بایەخ؛ تاکو گەشتە ئەوەی هانز گرۆنزی مامۆستای یاسای تاوناسی لە زانکۆی جوانزی نەمسا لە ساڵی 1912 پەیمانگای زانستی تاوناسی دامەزراند بۆ توێژینەوەکردن لەسەر تیۆرەکانی تاوناسی.

- لە ساڵی 1930 کۆلێژی یاسای لە زانکۆی ستۆکهۆڵم پەیمانگایەکی بۆ زانستی تاوناسی دامەزراند.

- لە ساڵی 1931 کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی تاوناسی دامەزرا، لە ڕۆما ساڵی 1956 قوتابخانەی تاوناسی کلینکی دامەزرا.

- چەندین کۆنفرانس بۆ گەشەپێدان بە تاوناسی بەستراوە و یەکەمین کۆنفرانس لە 1938 لە ڕۆما بوو.

- ئێستا تاوناسی بابەتێکی نێودەوڵەتیە لە 1950 UN بڕیاریدا چەند ساڵ جارێك گۆنگرەیەکی نێودەوڵەتی لەسەر تاوتوێکردنی بابەتی تاوان ببەسترێ. کۆنفرانسی سێیەم لە لەندن بوو لە ساڵی 1955، چوارەم کۆنفرانس لە لاهای بوو لە 1960.

سنور و بوارەکانی زانستی تاواناسی :

بابەتەکانی تاواناسی جیاوازن لە بابەتە یاساییەکان و یاسای سزادان بۆیە پێویستە سنور و بوارەکانی ئەم زانستە بزانین؛ کە بریتین لەمانەی خوارەوە:

١- ئایا چۆن ڕەفتاری تاوانکاری تاکەکان **ڕوندەکرێتەوە**؟ تاوان **چییە** و **بەچی** دەگوترێت تاوان؟ بۆچی مرۆڤ تاوان دەکات؟ **ژینگە و دیاردە جیاوازەکان** چۆن مرۆڤ دەکەنە تاوانبار؟

٢- چۆن **لێکەوتەکانی** تاوان باس دەکرێت و شی دەکرێتەوە؟ ئایا لێکەوتەکە تەنها پەیوەندی بەژیانی تاکەکەوە هەیە یان شوێنەوار لەسەر کۆمەڵگە بەجێ دەهێڵێت؟ شوێنەوارەکان خودین یان بابەتین؟

٣- بۆچی هەندێك کەس تاوان دەکەن و هەندێکی دیکە تاوان ناکەن؟ بۆچی لە هەندێك **شوێن و کات**، تاوان زۆرە و لە هەندێك کات و شوێنی دیکە ڕێژەکەی نزمە؟ ئایا تاوان کۆتایی دێت یان دەتوانین ڕێژەکەی کەم بکەینەوە؟

٤- چەند **جۆر** تاوان هەیە؟ ئایا جۆرەکانی دەگۆڕێن یان شێوازی تازەی تاوانکردن سەرهەڵدەدات؟ کۆمەڵگە چۆن ڕوبەڕوی تاوان دەبێتەوە؟

٥- ئایا چەند جۆر **قوربانی** هەیە؟ ئایا دەکرێت تاوانباریش بە قوربانی دۆخەکانی کۆمەڵگە بزانین؟ چۆن قەرەبوی قوربانیەکان بکەینەوە و وایان لێبکەین نە تاوان بکەنەوە و نە بیر لە تۆڵە بکەنەوە؟

بەهیوای سەرکەوتن